

Προκλήσεις ορθογραφικής κωδικοποίησης μη τυποποιημένων ποικιλιών: η περίπτωση της κυπριακής ελληνικής

Σπύρος Αρμοστής
Πανεπιστήμιο Κύπρου
armostis@ucy.ac.cy

Abstract

This paper presents the fundamental theoretical and practical parameters that must be considered in the process of creating a writing system for a hitherto unwritten language variety. The main principle that emerges from the literature on grapholinguistics is that a proposal for a writing system must be not only linguistically sound, but, more importantly, acceptable, learnable and usable by its end users. Using the creation of a writing system for Cypriot Greek as a case study, I illustrate how linguistic and extra-linguistic factors were balanced in reaching a functional writing system proposal. The main conclusion is that a writing system hardly ever represents a single level of linguistic analysis; in reality, the orthography of a given variety may be deeper regarding some of its aspects and shallower regarding others. Finally, pedagogical, sociolinguistic, and psycholinguistic factors appear to take precedence over purely linguistic factors in certain aspects of the proposed writing system.

Keywords

κυπριακή ελληνική, σύστημα γραφής, αποδεκτότητα, γραφογλωσσολογία

Εισαγωγή

Σκοπός της εργασίας αυτής είναι να παρουσιάσει τα βασικά θεωρητικά και πρακτικά ζητήματα που θα πρέπει να αντιμετωπιστούν στην προσπάθεια εγγραφισμού, δηλαδή της δημιουργίας συστήματος γραφής για μια γλωσσική ποικιλία προφορικής παράδοσης. Ως μελέτη περίπτωσης θα χρησιμοποιηθεί μία συνεκτική προσπάθεια εγγραφισμού για την κυπριακή ελληνική (στο εξής, απλώς «κυπριακή»): συγκεκριμένα, θα παρουσιάσω την εμπειρία μου ως μέλος λεξικογραφικής ομάδας, η οποία κατέληξε στη χρήση ενός λειτουργικού και εφαρμόσιμου συστήματος γραφής για τους σκοπούς δημιουργίας ενός διαλεκτικού διαδικτυακού λεξικού της κυπριακής. Η προσέγγιση που ακολουθήσαμε στην προσπάθεια αυτή βασίστηκε στις θεωρητικές αρχές της γραφογλωσσολογικής έρευνας στο πεδίο των ποικιλιών προφορικής παράδοσης. Μέσα από την ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, όσο και από την εμπειρία που απέκτησα από την προσπάθεια δημιουργίας ενός ολοκληρωμένου συστήματος γραφής, καταλήγω σε δύο παραδοχές, οι οποίες αποτελούν και την κυριότερη συμβολή αυτού του άρθρου: (1) απόλυτη ομοιογένεια σε ένα σύστημα γραφής (δηλαδή να είναι απόλυτα φωνητικό, απόλυτα φωνολογικό, ή απόλυτα μορφογραφικό) πολύ δύσκολα υπάρχει· (2) ένα σύστημα γραφής όσο άρτιο και αν είναι από γλωσσολογικής άποψης, εάν δεν είναι αποδεκτό και εύχρηστο από την κοινότητα η οποία προορίζεται να το χρησιμοποιεί, έχει μικρές ελπίδες να αποκτήσει γενικευμένη χρήση.

Στη συνέχεια αυτού του άρθρου θα παρουσιαστεί το απαραίτητο γραφογλωσσολογικό εννοιολογικό υπόβαθρο, ώστε να πλαισιωθεί θεωρητικά η προσπάθεια εγγραφισμού της κυπριακής. Ακολούθως, θα παρουσιαστούν οι θεωρητικοί προβληματισμοί που μας απασχόλησαν καθώς και οι πρακτικές λύσεις στις οποίες καταλήξαμε κατά τη δημιουργία του προτεινόμενου συστήματος γραφής.

Εννοιολογικό και θεωρητικό υπόβαθρο

Σε αυτήν την ενότητα θα δοθούν οι ορισμοί για έννοιες της γραφογλωσσολογίας, οι οποίες αποτελούν τις βασικές παραμέτρους ενός συστήματος γραφής. Θα πρέπει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο πως οι ελληνικές αποδόσεις των αγγλικών όρων είναι αδόκιμες απόπειρες του γράφοντος, καθώς ακόμη δεν έχουν συζητηθεί ιδιαίτερα οι έννοιες αυτές στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία.

Η πρώτη έννοια που θα οριστεί εδώ είναι το «γραφηματολόγιο», το οποίο αποτελεί απόδοση του αγγλικού script. Μεταφράζω τον ορισμό από τον Coulmas (2003, 35):

Ο όρος *γραφηματολόγιο* [script] χρησιμοποιείται για τη γραφική μορφή των μονάδων ενός συστήματος γραφής.

Έτσι, για παράδειγμα, «το Κροατικό και Σερβικό σύστημα γραφής είναι πολύ όμοια μεταξύ τους, αλλά χρησιμοποιούν διαφορετικά γραφηματολόγια, το ρομανικό και το κυριλικό αντίστοιχα».

Κάποια γραφηματολόγια θεωρείται ότι συσχετίζονται αποκλειστικά με κάποια γλώσσα, ενώ κάποια άλλα συσχετίζονται με μια ποικιλία γλωσσών. Το κορεατικό, το Υί, και το Καμποτζιανό γραφηματολόγιο είναι παραδείγματα της πρώτης περίπτωσης, ενώ το ρομανικό, το αραβικό και το Ντεβαναγκάρι είναι παραδείγματα της δεύτερης περίπτωσης.

Ως έννοια το γραφηματολόγιο είναι αρκετά αφηρημένο, αφού αναφέρεται στη μορφή των μονάδων ενός συστήματος γραφής. Υπάρχει η τάση να αποδίδεται με τον όρο «αλφάβητο», αλλά υπάρχουν δύο βασικές ενστάσεις: (1) δεν είναι όλα τα γραφηματολόγια αλφαβητικά (μπορεί να είναι π.χ. συλλαβογραφικά)· και (2) ακόμη και να είναι αλφαβητικά, μπορεί να πραγματώνονται ως διαφορετικά αλφάβητα για κάθε γλώσσα. Για παράδειγμα, το ρομανικό γραφηματολόγιο δεν ταυτίζεται απαραίτητα ούτε με το λατινικό αλφάβητο, δηλαδή το αλφάβητο με το οποίο γραφόταν η λατινική και που δεν έχει π.χ. το γράφημα ⟨w⟩, ούτε και με το αγγλικό, γαλλικό, γερμανικό, νορβηγικό, τουρκικό, ρουμανικό κ.λπ. αλφάβητο, τα οποία διαφοροποιούνται μεταξύ τους σε ορισμένα σημεία. Υπό αυτήν την έννοια, το ρομανικό γραφηματολόγιο είναι ένα αφηρημένο σύνολο όλων των αλφαβήτων που χρησιμοποιούν έναν κοινό κορμό γραφημάτων, τα οποία έχουν τη ρίζα τους στο λατινικό αλφάβητο. Ακόμα και στην περίπτωση της γραφής της ελληνικής γλώσσας μπορούμε να διαχωρίζουμε ανάμεσα στον όρο «ελληνικό γραφηματολόγιο» και «ελληνικό αλφάβητο». Για παράδειγμα, όλα τα αρχαία επιχώρια αλφάβητα νοούνται ως διαφορετικές πραγματώσεις ενός υπερώνυμου ελληνικού γραφηματολογίου. Ακόμη και σήμερα, για τη γραφή της κυπριακής μπορούμε να κάνουμε λόγο για ένα έστω και άτυπο κυπριακό ελληνικό αλφάβητο, το οποίο έχει περισσότερα γραφήματα από το πρότυπο ελληνικό αλφάβητο, αλλά ανήκει μαζί με το δεύτερο στον ευρύτερο όρο του ελληνικού *γραφηματολογίου*. Το γραφηματολόγιο λοιπόν είναι σημαντικό ως έννοια,

διότι αποτελεί την πρώτη παράμετρο που πρέπει να επιλέξουμε στην προσπάθεια δημιουργίας ενός συστήματος γραφής για μια γλωσσική ποικιλία προφορικής παράδοσης: τι *είδους* γραφηματολόγιο θα επιλέξουμε (αλφαβητικό, συμφωνογραφικό, συλλαβογραφικό κ.λπ.) και *ποιο* γραφηματολόγιο συγκεκριμένα (π.χ. ρομανικό, κυριλλικό, ελληνικό, αραβικό κ.λπ.);

Η επιλογή γραφηματολογίου είναι η ρητή ή άρρητη προϋπόθεση για τη δημιουργία ενός συστήματος γραφής, δηλαδή «ενός δεδομένου συνόλου γραπτών σημείων μαζί με ένα συγκεκριμένο σύνολο συμβάσεων για τη χρήση τους» (Sampson, 1985, 19). Επομένως, ένα σύστημα γραφής αποτελείται από δύο συνιστώσες: το σημειολόγιο (signary) και τις ορθογραφικές συμβάσεις, οι οποίες καθορίζουν τις αντιστοιχίες ανάμεσα στη γραφή και στη γλώσσα (Daniels & Bright, 1996, xlv). Το σημειολόγιο κατά τον Coulmas (2003, 36) είναι «το πλήρες ρεπερτόριο βασικών σημείων ενός συστήματος γραφής», δηλαδή τόσο το σύνολο των βασικών γραφημάτων (δηλαδή το αλφάβητο, συλλαβάριο κ.λπ.) όσο και των επιπλέον συμβόλων, όπως οι αριθμοί, τα σημεία στίξης, τα τυπογραφικά κενά κ.ά.

Κάθε σύστημα γραφής παρουσιάζει εσωτερική οργάνωση καθώς και συστηματικότητα ως προς την αντιστοιχία του με τη γλώσσα (Cahill & Karan, 2008). Κατά τη δημιουργία ενός συστήματος γραφής για μια μέχρι πρότινος μη γραφόμενη γλωσσική ποικιλία, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη συγκεκριμένα ψυχολογολογικά ζητήματα, όπως το επίπεδο γλωσσικής αναπαράστασης, ο βαθμός μορφογραφίας του συστήματος, το ορθογραφικό βάθος, η αναπαράσταση υπερτεμαχιακών χαρακτηριστικών (όπως του τόνου), τα όρια των λέξεων κ.ά.

Ο όρος «μορφογραφία» αναφέρεται στη χρήση συμβόλων τα οποία αναπαριστούν ολόκληρα μορφήματα ή λέξεις. Συστήματα γραφής όπως το κινεζικό ονομάζονται μορφογραφικά (ή «λογογραφικά»), αφού τα γραφήματά τους αναπαριστούν κυρίως μορφήματα —αν και διαθέτουν δευτερευόντως και φωνογραφικά γραφήματα. Ακόμη και στα αλφαβητικά συστήματα όμως μπορεί να υπάρχει σε μικρότερο βαθμό μορφογραφία (Rogers, 2005, 275), αφού σύμβολα όπως τα αριθμητικά ψηφία (π.χ., <1>, <2> κ.λπ.), οι μονάδες συναλλάγματος (π.χ., <€>, <\$> κ.λπ.) κ.ά. αναπαριστούν ολόκληρες λέξεις χωρίς αναφορά στη φωνημική υπόσταση των λέξεων αυτών. Αυξημένο βαθμό μορφογραφίας παρουσιάζουν και τα συστήματα στα οποία η ορθογραφία διακρίνει ανάμεσα σε διαφορετικά ομόηχα μορφήματα: για παράδειγμα, στην ελληνική ορθογραφία η μορφογραφία επιτρέπει οι λέξεις <τύχη> vs <τοίχοι> vs <τείχη> vs <τύχει> να ξεχωρίζουν, παρόλο που όλες έχουν την ίδια φωνημική μορφή, δηλαδή [ˈtiçi].

Ο όρος «ορθογραφικό βάθος» (ή «ορθογραφική αδιαφάνεια») αναφέρεται στις περιπτώσεις κατά τις οποίες ετερόφωνα αλλόμορφα του ίδιου μορφήματος ορθογραφούνται το ίδιο. Για παράδειγμα, στο σύστημα γραφής της πρότυπης ελληνικής το ληκτικό <v> του άρθρου «τον» γράφεται (πλέον) πάντα, έστω και αν στη φράση <τον Αντρέα> αναπαριστά ένα [n], στη φράση <τον Πάνο> ένα [m] (ή μαζί με το <Π> αναπαριστά ένα [b]), ενώ στη φράση <τον Σπύρο> δεν αναπαριστά κανέναν φθόγγο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα βαθιάς ορθογραφίας αποτελεί το σύστημα γραφής της αγγλικής, στο οποίο, για παράδειγμα, τόσο ο ενικός <child> (=“παιδί”), όσο και ο πληθυντικός <children> (=“παιδιά”) ορθογραφούνται με <i>, παρόλο που στο μεν αναπαριστά ένα [aɪ], ενώ στο δε ένα [ɪ]. Ο λόγος που μπορεί να προτιμάται να υπάρχει

σε κάποια σημεία της ορθογραφίας ορισμένη ορθογραφική αδιαφάνεια είναι για να γίνεται προφανής η σύνδεση ανάμεσα σε διαφορετικές μορφές του ιδίου μορφήματος. Υπάρχουν όμως συστήματα γραφής, όπως π.χ. της ισπανικής, τα οποία έχουν πιο «ρηχή» (ή «διαφανή») ορθογραφία, δηλαδή πιο πιστή αποτύπωση της φωνημικής/φωνητικής πραγματικότητας. Ορθογραφική διαφάνεια υπάρχει και σε ορισμένα σημεία του συστήματος γραφής της πρότυπης ελληνικής. Συγκεκριμένα, το θηλυκό άρθρο «την» παρουσιάζει δύο μορφές στη γραφή του, <την> και <τη>, αναλόγως της προφοράς του.

Ένας άλλος ψυχολογολογικός παράγοντας που λαμβάνεται υπόψη κατά την ανάλυση ή δημιουργία ενός συστήματος γραφής είναι και η υπο- και υπερ-αντιπροσώπευση των φωνημάτων στο σύστημα γραφής. Για παράδειγμα, στο σύστημα γραφής της αγγλικής τα φωνήματα /θ/ και /δ/ υποαντιπροσωπεύονται, αφού δεν διαθέτουν ξεχωριστά γραφήματα για την αναπαράστασή τους, καθώς και τα δύο αποδίδονται με το διγράφημα <th>. Στο σύστημα γραφής της νέας ελληνικής, το φώνημα /i/ υπεραντιπροσωπεύεται, αφού αποδίδεται γραπτώς με έξι διαφορετικούς τρόπους: <ι>, <η>, <υ>, <ει>, <οι> και <υι>.

Τέλος, είναι σημαντικό ένα σύστημα γραφής να διευκολύνει την οπτική διαφοροποίηση των γραφημάτων. Για παράδειγμα, εάν κάποιο σύστημα γραφής διαθέτει ως ξεχωριστά γραφήματα τα <η>, <η>, <η> και <η> (Cahill, 2011), η οπτική τους διάκριση κατά την ανάγνωση δεν διευκολύνεται. Η οπτική διαφοροποίηση χαρακτήρων καθίσταται δύσκολη όταν συγκεντρώνονται πολλά διακριτικά πάνω ή κάτω από ένα γράφημα: για παράδειγμα, γραφήματα όπως <έ>, <ᾶ>, <ὄ>, <σ>, <ἔ>, <ᾷ> κ.ά. στο σύστημα γραφής της βιετναμικής παρουσιάζουν συνωστισμό διακριτικών, όπως αντίστοιχα συνέβαινε π.χ. με τα <ῆ>, <ῆ>, <ῆ>, <ῆ> κ.λπ. του πολυτονικού συστήματος γραφής της ελληνικής.

Παράγοντες πέραν της γλωσσολογικής αρτιότητας

Όλοι οι πιο πάνω παράγοντες, που έχουν να κάνουν με τη δομή/δόμηση ενός συστήματος γραφής καθώς και με την ψυχολογολογική πλευρά της χρήσης του, αναπόφευκτα έχουν και κάποιες παιδαγωγικές προεκτάσεις. Μπορεί ένα προτεινόμενο σύστημα γραφής για μια μέχρι πρότινος άγραφη ποικιλία «Α» να παρουσιάζει ένα σημειολόγιο και μια ορθογραφία τα οποία από γλωσσολογικής άποψης να είναι σε πολύ ικανοποιητικό βαθμό ευθυγραμμισμένα με τη γλωσσική δομή της ποικιλίας αυτής· παρόλα αυτά, εάν π.χ. το σημειολόγιο κάνει γραφηματικές διακρίσεις που δεν είναι διαισθητικά προφανείς στα άτομα που έχουν την Α ως μητρική, ή εάν οι ορθογραφικοί κανόνες χρήσης του συστήματος γραφής είναι εξαιρετικά περίπλοκοι, τότε η εκμάθησή του καθώς και η χρήση του συστήματος γραφής καθίστανται δύσκολες. Αναλόγως λοιπόν της μαθησιμότητας και της ευχρηστίας ενός προτεινόμενου συστήματος γραφής, επηρεάζεται και ο βαθμός αποδεκτότητας και χρήσης του, τα οποία εντέλει καθορίζουν και την επιτυχία του.

Για να είναι ένα προτεινόμενο σύστημα γραφής αποδεκτό —και άρα επιτυχές—, ρόλο παίζουν όχι μόνο γλωσσολογικοί και παιδαγωγικοί παράγοντες, αλλά και κοινωνιογλωσσικοί και τεχνολογικοί παράγοντες. Κάποιοι από τους κοινωνιογλωσσικούς παράγοντες που πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά τη δημιουργία ενός συστήματος γραφής είναι οι κρατικές πολιτικές, οι γλωσσικές στάσεις, η εθνοτική

ταυτότητα και η επίδραση άλλων συστημάτων γραφής. Αυτοί οι παράγοντες μπορεί να αφορούν διάφορα σημεία του συστήματος γραφής, από τη βασική επιλογή του γραφηματολογίου, τη συμπερίληψη συγκεκριμένων γραφημάτων στο αλφάβητο, μέχρι και τη χρήση διακριτικών ή σημείων στίξης. Όλοι αυτοί οι λόγοι μπορεί να οδηγούν μια γλωσσική κοινότητα στο να επιθυμεί το σύστημα γραφής της να μοιάζει με ένα σύστημα γραφής μιας άλλης γλώσσας με την οποία υπάρχει μια αντίληψη σύνδεσης μεταφέροντας στοιχεία (μερικές φορές και αχρείαστα από γλωσσολογικής άποψης) από αυτά τα συστήματα στο δικό της —φαινόμενο που ονομάζεται *transfer* ή *transferability* (Smalley, 1964· Malone, 2004), το οποίο μεταφράζω ως «μεταφερσιμότητα». Αντίστροφα, τα μέλη μιας γλωσσικής κοινότητας μπορεί να απορρίπτουν ορισμένα κατά το μάλλον ή ήττον ουσιώδη στοιχεία ενός προτεινόμενου συστήματος γραφής, διότι τα διασυνδέουν με συστήματα γραφής γλωσσών με τις οποίες δεν επιθυμούν να ταυτιστούν. Έτσι, σε αντίθεση με το τι θα θέλαμε οι γλωσσολόγοι να ισχύει, οι πολιτικοί και κοινωνιογλωσσικοί παράγοντες έχει φανεί ότι αποκτούν εντέλει προτεραιότητα έναντι της γλωσσολογικής αρτιότητας ενός προτεινόμενου συστήματος γραφής (Cahill & Karan, 2008), σε σημείο μάλιστα που καθίστανται καθοριστικοί για την όποια επιτυχία του.

Τέλος, όσον αφορά τους τεχνολογικούς παράγοντες, ένα προτεινόμενο σύστημα γραφής θα πρέπει να μπορεί να ξεπεράσει προβλήματα τεχνικής υποστήριξης του, όπως είναι η διαθεσιμότητα κατάλληλων γραμματοσειρών, πληκτρολογίων, ορθογράφων, η εναρμόνιση των προτεινόμενων χαρακτήρων με το πρότυπο Unicode κ.λπ.

Δημιουργώντας ένα νέο σύστημα γραφής: προκλήσεις

Συνοψίζοντας, κατά τη δημιουργία ενός νέου συστήματος γραφής, τίθενται αρκετά θεωρητικά αλλά και πρακτικά ζητήματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν, ώστε το σύστημα να έχει πιθανότητες επιτυχούς εφαρμογής. Αυτά είναι τα εξής:

- (1) Ποιο γραφηματολόγιο πρέπει να επιλεγεί; (π.χ. ελληνικό, ρομανικό, αραβικό κ.λπ.)
- (2) Πώς θα τροποποιηθεί το γραφηματολόγιο, ώστε να καταλήξουμε σε ένα συγκεκριμένο σημειολόγιο, δηλαδή σε ένα αλφάβητο (ή συλλαβάριο κ.λπ.) και σε άλλους χαρακτήρες (π.χ. στίξης);
- (3) Ποιες θα είναι οι ορθογραφικές συμβάσεις χρήσης του προτεινόμενου σημειολογίου; Πόση ορθογραφική (α)διαφάνεια και πόση μορφογραφία θα έχει; Σε ποιο βαθμό θα αναπαριστά:
 - (α') φωνητικές πληροφορίες;
 - (β') φωνολογικές πληροφορίες;
 - (γ') μορφολογικές πληροφορίες;
 - (δ') ιστορικές/ετυμολογικές πληροφορίες;
- (4) Υπάρχουν τεχνικές δυσκολίες στην εφαρμογή του; Πώς θα ξεπεραστούν;
- (5) Πώς διασφαλίζεται ότι είναι:
 - (α') αποδεκτό από τους ομιλητές / τις ομιλήτριες της γλωσσικής ποικιλίας;
 - (β') εύχρηστο;
 - (γ') διδάξιμο;

Αυτά είναι ζητήματα τα οποία, αν δεν αντιμετωπιστούν με τη δέουσα προσοχή, μπορεί να οδηγήσουν σε ένα όχι και τόσο άρτιο σύστημα γραφής στην καλύτερη περίπτωση· στη χειρότερη περίπτωση μπορεί να οδηγήσουν στην πλήρη απόρριψή του από τη γλωσσική κοινότητα για την οποία προορίζεται. Αν και είναι όλα σημαντικά ως ζητήματα, δεν είναι όλα απαραίτητως συμβατά μεταξύ τους: μπορεί ένα ιδανικό σύστημα από γλωσσολογικής άποψης να είναι εντελώς δύσχρηστο και μη διδάξιμο για τη γλωσσική κοινότητα. Η χρυσή τομή είναι πάντα δύσκολο να βρεθεί. Γι' αυτό είναι απαραίτητο, όσο «μη ειδική» κι αν είναι η γλωσσική κοινότητα στη γλωσσολογική ανάλυση του συστήματος, να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη η στάση της απέναντι στο προτεινόμενο σύστημα γραφής όσον αφορά ζητήματα αποδεκτότητας, ευχρηστίας και διδαξιμότητας/μαθησιμότητας.

Στη συνέχεια αυτού του άρθρου θα εξεταστεί πώς τα πιο πάνω ζητήματα αντιμετωπίστηκαν κατά τη δημιουργία συστήματος γραφής στην περίπτωση της κυπριακής.

Μελέτη περίπτωσης: η γραφή της κυπριακής

Η κυπριακή ελληνική είναι μια μη πρότυπη γλωσσική ποικιλία της νέας ελληνικής, γνωστή με τα ενδώνυμα «κυπριακά», «κυπριακή διάλεκτος» κ.ά. Παρουσιάζει ορισμένη εσωτερική γεωγραφική ποικιλότητα, με διαφορετικές περιοχές να διαφοροποιούνται κυρίως ως προς το λεξιλόγιο και δευτερευόντως ως προς τη φωνολογία και την κλιτική μορφολογία. Μετά την ανάμιξη πληθυσμών λόγω εκτοπισμού το 1974, οι υποποικιλίες της κυπριακής βρίσκονται σε διαδικασία ισοπέδωσης, ενώ ταυτόχρονα αρχίζει να αναδύεται μια κοινή κυπριακή (Karyolemou & Pavlou, 2001· Tsiplakou κ.ά., 2006). Ως αποτέλεσμα, αυτό που ονομάζουμε «κυπριακή» είναι σήμερα ένα συνεχές από τον βασιλεκτικό της πόλο, δηλαδή τις κατά τόπους υποποικιλίες της, μέχρι τον ακρολεκτικό της πόλο που παρουσιάζει λεξικογραμματική σύγκλιση προς την κοινή νέα ελληνική (KNE).

Παρόλο που η κυπριακή είναι η μητρική γλωσσική ποικιλία των ελληνοφώνων Κυπρίων, η γλωσσική ποικιλία στην οποία είναι εγγράμματη η ελληνοκυπριακή κοινότητα είναι η KNE —ή πιο σωστά μια κυπριακή εκδοχή της πρότυπης ελληνικής (Argvaniti, 2006). Γι' αυτό υπάρχει στην Κύπρο η αντίληψη πως η κυπριακή δεν γράφεται, αφού η μόνη γραπτή μορφή της ελληνικής γλώσσας είναι αυτή της KNE (ή προηγουμένως της καθαρεύουσας) και της αρχαίας ελληνικής. Παρόλα αυτά, το παλαιότερο νεοελληνικό διαλεκτικό κείμενο είναι οι Ασσίζες του 14^{ου} αιώνα, γραμμένες στην κυπριακή της εποχής· η κυπριακή χρησιμοποιήθηκε και τον 15^ο και 16^ο αιώνα για τη συγγραφή χρονογραφιών, ενώ τα πρώτα δείγματα νεοελληνικής λογοτεχνίας με αναγεννησιακά στοιχεία ήταν γραμμένα στην κυπριακή και την κρητική ελληνική τον 16^ο αιώνα. Σήμερα η κυπριακή γράφεται όλο και περισσότερο σε διαλεκτόφωνα διαλεκτικά κείμενα, ενώ άνθηση στη γραφή της παρατηρείται στην ηλεκτρονική επικοινωνία μέσω της χρήσης του ρομανικού γραφηματολογίου (Themistocleous, 2009· 2010).

Όντας μια μη τυποποιημένη γλωσσική ποικιλία, η κυπριακή δεν παρουσιάζει ομοιογένεια στη γραπτή της απόδοση, ειδικά όσον αφορά φθόγγους που δεν υπάρχουν στην KNE. Ωστόσο, σε σοβαρά επιμελημένες εκδόσεις, π.χ. σε ορισμένα λογοτεχνικά

έργα, λεξικά κ.ά., παρατηρείται εσωτερική συνοχή ως προς το σύστημα γραφής του κάθε εκδιδόμενου έργου, αν και δεν υπάρχει ομοιομορφία ανάμεσα στα διάφορα έργα. Όλα τα έργα όμως ακολουθούν τη βασική αρχή του να χρησιμοποιούν το ελληνικό γραφηματολόγιο και να δημιουργούν ένα σημειολόγιο με την προσθήκη ίσως κάποιων διακριτικών στο ελληνικό αλφάβητο: αν και όχι χωρίς εξαιρέσεις, γενικά αποφεύγεται η δημιουργία νέων γραφημάτων ή η χρήση γραφημάτων από άλλα γραφηματολόγια.

Ιδιαίτερη πρόκληση αποτελεί η γραπτή απόδοση των μεταφρασιακών συμφώνων της κυπριακής, όπως των [ʃ], [tʃ] κ.λπ., τα οποία έχουν αναπαρασταθεί ποικιλοτρόπως. Ο Σακελλάριος (1891), για παράδειγμα, δεν χρησιμοποιεί κάποια ειδική ένδειξη για αυτά τα σύμφωνα, αλλά τα αναπαριστά «αποκαθιστώντας» τη φωνολογική ή ετυμολογική τους προέλευση: για παράδειγμα, το [kuʃ^h:iz:io] (=“πετώ κόκκους”) αποδίδεται ως <κουκκίζω>, διότι προέρχεται από το «κόκκος». Ο Μενάρδος (1884) ακολουθεί την ίδια τακτική με τη διαφορά ότι αναπαριστά τα μεταφρασιακά σύμφωνα είτε με πιο έντονα τυπογραφικά στοιχεία, είτε με κεφαλαία: π.χ., <έκλησιά> ή <έκληΣιά> = [ekliʃa] (=“εκκλησιά”). Τα έντονα τυπογραφικά στοιχεία ακολουθεί και ο επιμελητής του Λιασίδα (1933), ο οποίος επιλέγει να αναπαριστά το μορφοφωολογικό/ετυμολογικό επίπεδο αποδίδοντας π.χ. τον φθόγγο [ʃ] με <σ> ή <χ> αναλόγως προέλευσης: π.χ., <ΐσια ξιχειλιστα> [ʃisa ksɪʃilisa] (=“αμέσως ξεχειλίσα”). Σε αντίθεση με τον Λιασίδα (1933), ο επιμελητής του Λιασίδα (1937) επιλέγει να αναπαραστήσει το [ʃ] μόνο φωνητικά (χωρίς δηλαδή να διακρίνει την προέλευσή του) και μάλιστα με το αγγλικό διγράφημα <sh>: π.χ., <shɛimɔnan> [ʃiˈmɔnan] (=“χειμών-ΑΠΙΑΤΙΚΗ”). Στο παράδειγμα αυτό βρίσκουμε ένα γράφημα <ι>, το οποίο όμως δεν αντιστοιχεί πραγματικά σε κάποιο συνιζανόμενο /i/. Ο λόγος που χρησιμοποιήθηκε είναι διότι πολλές φορές τα μεταφρασιακά σύμφωνα προκύπτουν μετά από συνίζηση: π.χ., /ʎrosɪ + a/ → [ʎrosʃa] (=“γρόσια”). Αυτή η πρακτική της χρήσης ενός «συνιζανόμενου» <ι> για να δηλωθεί πως το προηγούμενο σύμφωνο είναι μεταφρασιακό εντοπίζεται ευρέως σε μη επιμελημένες γραφές της κυπριακής: για παράδειγμα, στο διαδικτυακό λεξικό Βικιπριακά (Συλλογικό, 2008) το [kuʃ^h:io] (άλλη μορφή του [kuʃ^h:iz:io]) αποδίδεται ως <κουτσιώ> με το <ι> να είναι η μόνη ένδειξη ότι το <τσ> αποδίδει μεταφρασιακό [tʃ^h:] και όχι φατιακό [ts^h:]. Υπάρχουν έργα τα οποία χρησιμοποιούν ειδικό διακριτικό για να δηλώσουν τα μεταφρασιακά σύμφωνα επιλέγοντας να αναπαραστήσουν το μορφοφωολογικό ή ετυμολογικό επίπεδο: για παράδειγμα, το λεξικό Παπαγγέλου (2001) διακρίνει ανάμεσα στο [ʃ] του <ΐσια> [ʃisa] (=“ΐσια”) και στο [ʃ] του <ψυχή> [psiʃi] (=“ψυχή”). Η πιο διαδεδομένη εκδοτική πρακτική όμως είναι να χρησιμοποιείται συγκεκριμένο διακριτικό (συνήθως το συνδυαστικό breve (˘) ή caron (ˇ)), αλλά να αναπαρίσταται ένα πιο επιφανειακό/φωνητικό επίπεδο: για παράδειγμα, ο φθόγγος [ʃ] αναπαρίσταται πάντα ως <š> ασχέτως προέλευσης (μεταξύ άλλων: Χατζηιωάννου, 1996· Γιαγκουλλής, 2009· Κυπρή, 1979). Υπάρχουν και περιπτώσεις έργων που ακολουθούν ένα ακόμη πιο αυστηρό φωνητικό κριτήριο, όπως το λεξικό Γιαγκουλλή (2014), στο οποίο δεν γράφεται το συνιζανόμενο <ι> μετά από μεταφρασιακά σύμφωνα, αφού φωνητικά δεν αναπαριστά κάποιον φθόγγο: για παράδειγμα, το [ʃisa] ορθογραφείται ως <ΐσα> και όχι ως <ΐσια>. Αυτή η πρακτική όμως είναι μάλλον αντιδραστική για όσες και όσους έχουν ως μητρική την κυπριακή, αφού συνήθως δεν έχουν επίγνωση πως δεν προφέρουν κάποιο /i/ στη λήγουσα π.χ. των λέξεων <νύσια> [niʃa] (=“νύχια”),

⟨παπούτσια⟩ [pa'puʈi^h:a] (=“παπούτσια”), ⟨κεράζια⟩ [c^h:e'gaz:a] (=“κεράσια”) κ.λπ. Αυτό το ⟨ι⟩ αντικατοπτρίζει ψυχολογολογικά τη διαίσθηση πως σε μορφοφωνολογικό επίπεδο υπάρχει ένα υποκείμενο /i/ στο θέμα αυτών των λέξεων, το οποίο πραγματώνεται φωνητικά ως [i] στον ενικό: ⟨νύδιν⟩ [niʃin], ⟨παπούτσιν⟩ [pa'puʈs^h:in], ⟨κεράζιν⟩ [c^h:e'gaz:in]. Ένα αντίστοιχο φαινόμενο από το σύστημα γραφής της ΚΝΕ είναι η ορθογράφηση της λέξης ⟨οχιές⟩, η οποία ομοιοκαταληκτεί με τη λέξη ⟨βροχές⟩· θα μπορούσε να ορθογραφείτο ως ⟨οχές⟩ αφού φωνητικά το ⟨ι⟩ δεν αναπαριστά κάποιον φθόγγο. Παρόλα αυτά, η διαφοροποίηση στη γραφή των λέξεων φανερώνει πως, παρόλο που ομοιοκαταληκτούν στον πληθυντικό, στον ενικό διαφοροποιούνται μορφολογικά, αφού είναι «οχιά» και «βροχή» αντίστοιχα.

Καταλήγουμε λοιπόν πως υπάρχουν δύο κύριες τάσεις στη γραφή της κυπριακής: η πιο φωνητική και η πιο μορφοφωνολογική/ετυμολογική. Η πιο έντονα φωνητική ορθογραφία, πέρα από εκείνη του Γιαγκουλλή (2014), είναι εκείνη που πρότειναν οι Coutsougera και Georgiou (2014), σύμφωνα με την οποία π.χ. η λέξη «μια» ορθογραφείται ως ⟨μνια⟩, αφού προφέρεται ως [mɲa]· μια τέτοια ορθογράφηση όμως δεν συμβαδίζει ψυχολογολογικά με το γεγονός ότι δεν γίνεται αντιληπτό από τις ομιλήτριες και τους ομιλητές της κυπριακής ότι προφέρουν όντως ένα ουρανικό ρινικό [ɲ] σε λέξεις όπως αυτήν. Η λέξη «μια» προφέρεται ως [mɲa]· και στην ΚΝΕ, αλλά δεν γίνεται λόγος για ορθογράφησης της με ⟨ν⟩· αυτή η ενδεικτική διαφορά στην ορθογράφηση της ίδιας λέξης ανάμεσα στην ΚΝΕ και την κυπριακή που προτείνουν οι Coutsougera και Georgiou (2014) φανερώνει μια γενικότερη τάση οι ποικιλίες προφορικής παράδοσης να αποδίδονται γραπτώς με αχρείαστη προσήλωση στο φωνητικό επίπεδο ανάλυσής τους. Στον αντίποδα αυτής της φωνητικής τάσης είναι η τάση να «αποκαθίσταται» η ετυμολογία της λέξης όταν αυτή γίνεται αδιαφανής. Για παράδειγμα, υπάρχουν κείμενα που γράφουν τη λέξη [ˈfoos] ως ⟨φό(β)ος⟩ (βλ. Πυλαρινός & Παρασκευά-Χατζηκώστα, 2011), σε μια προσπάθεια να καταστήσουν τις διαλεκτικές λέξεις πιο καταληπτές σε ομιλήτριες και ομιλητές της ΚΝΕ. Στην ίδια τάση ανήκει και η χρήση της «ετυμολογικής αποστρόφου» (βλ. Αρμოსτής, 2017), η οποία χρησιμοποιείται όχι για φθόγγους που όντως υπάρχουν στη σύγχρονη κυπριακή και που μπορεί να μην προφέρονται εν τη ρύμη του λόγου, αλλά για φθόγγους που υπήρχαν σε παλαιότερες μορφές της διαλέκτου. Η λογική της χρήσης της ετυμολογικής αποστρόφου είναι να καθιστά αναγνωρίσιμες τις λέξεις σε μη διαλεκτόφωνο αναγνωστικό κοινό: για παράδειγμα, ετυμολογική απόστροφος χρησιμοποιείται σε φιλολογικά κείμενα για λέξεις όπως ⟨'εν⟩ [ˈen] (=“δεν”) και ⟨'ντζίζω⟩ [ˈndʒizɔ] (=“αγγίζω”), ώστε να συσχετίζονται με τις λέξεις «δεν» και «αγγίζω» αντίστοιχα της ΚΝΕ. Αυτή η τάση όμως δημιουργεί όχι ένα σύστημα γραφής της κυπριακής που να αντικατοπτρίζει τη διαίσθηση των φυσικών ομιλητριών και ομιλητών της, αλλά ένα σύστημα *μετα-γραφής* της που εξυπηρετεί το μη διαλεκτόφωνο κοινό. Παρόλο που το θέμα της μεταφορσιμότητας (βλ. πιο πάνω) προς το σύστημα γραφής της ΚΝΕ είναι σημαντικό, η λογική που πρέπει να διέπει ένα προτεινόμενο σύστημα γραφής μιας γλωσσικής ποικιλίας είναι ότι πρέπει να εξυπηρετεί τις ανάγκες της γλωσσικής κοινότητας που ομιλεί αυτήν την ποικιλία και όχι τις ανάγκες άλλων γλωσσικών κοινοτήτων.

Όλα αυτά τα θεωρητικά ζητήματα αφορούν κάθε σοβαρή διαλεκτόφωνη έκδοση στην Κύπρο, και δη τα λεξικογραφικά έργα, στα οποία απαιτείται η χρήση ενός

συγκροτημένου συστήματος γραφής. Ένα τέτοιο λεξικογραφικό έργο είναι και το πρόγραμμα «Συντυδίες», το οποίο λειτούργησε στο Πανεπιστήμιο Κύπρου από το 2006 μέχρι το 2010 και είχε ως σκοπό τη δημιουργία γλωσσικών πόρων της κυπριακής. Απώτερος στόχος ήταν η δημιουργία ενός λεξικού ηλεκτρονικής μορφής, το οποίο θα διατίθεται στο ευρύ κοινό μέσω του διαδικτύου (Συλλογικό, 2011). Στο πλαίσιο του προγράμματος αυτού, έπρεπε να καταλήξουμε σε ένα σύστημα γραφής που θα ακολουθούσαμε με συνέπεια. Μερικά χαρακτηριστικά του προτεινόμενου συστήματος είναι η χρήση του ελληνικού γραφηματολογίου και η δημιουργία ενός αλφαβήτου που παρουσιάζει τους εξής χαρακτήρες, οι οποίοι δεν υπάρχουν στο αλφάβητο της ΚΝΕ: (Š š Ž ž Ğ ğ Ψ ψ).

Όσον αφορά τις ορθογραφικές συμβάσεις, επιλέξαμε να αναπαριστούμε τα προστριβόμενα [tʃ], [tʃʰ:] και [nɔ̃ʒ] ως <τζ>, <τῶ>, και <ντζ> αντίστοιχα —και όχι εντελώς φωνητικά ως <τῶ>, <τῶ̃>, και <ντζ> όπως εισηγήθηκαν οι Coutsougera και Georgiou (2014). Παρόλο που είναι φωνητικά ανακριβές να αποδίδεται το άηχο [tʃ] με το διγράφημα <τζ> (αντί με το <τῶ>) επιλέξαμε να το αποδίδουμε έτσι, διότι θεωρούσαμε πως έχει αποκρυσταλλωθεί αυτή η γραφοφωνηματική αντιστοιχία στη γραφή της κυπριακής, τόσο στην εκδοτική παράδοση, όσο και ως οπτικό ίνδαλμα ακόμη και σε ανεπίσημες περιστάσεις γραφής της κυπριακής. Επιπλέον, η απόδοση του [tʃ] ως <τζ> αφήνει ελεύθερο το διγράφημα <τῶ>, ώστε να χρησιμοποιηθεί για την απόδοση του μακρού [tʃʰ:] —μια άλλη γραφοφωνηματική αντιστοιχία που θεωρούσαμε ότι είναι ψυχογλωσσολογικά εδραιωμένη. Οι Coutsougera και Georgiou (2014), επειδή αποδίδουν το απλό [tʃ] ως <τῶ>, επιλέγουν να αποδώσουν το μακρό [tʃʰ:] με ένα επιπλέον σύμβολο για τη μακρότητα, δηλαδή ως <τῶ̃>. Αυτή η επιλογή, όσο επιτυχής και αν είναι στην αποτύπωση της φωνητικής πραγματικότητας αυτών των φθόγγων, παρουσιάζει συνωστισμό διακριτικών, κάτι που, όπως λέχθηκε και πιο πάνω, αντενδείκνυται κατά τη δημιουργία ενός νέου συστήματος γραφής. Ο Γιαγκουλλής (2014) αποφεύγει αυτόν τον συνωστισμό, αλλά καταλήγει να μη διαφοροποιεί ανάμεσα στο απλό [tʃ] και μακρό [tʃʰ:] αποδίδοντας αμφότερα ως <τῶ>, με αποτέλεσμα η διάκριση [tʃ] ~ [tʃʰ:] να υποαντιπροσωπεύεται: έτσι, αυτή η επιλογή του καταλήγει στο να μην ξεχωρίζουν γραπτώς οι [faʃes] (=“φακές”) από τις [faʃʰ:es] (=“χτυπήματα”), αφού και τα δύο αποδίδονται ως <φατῶές>, ενώ σε άλλα ορθογραφικά συστήματα ξεχωρίζουν, αφού είναι π.χ. <φατῶές> και <φατῶ̃ές> αντίστοιχα κατά το σύστημα που ακολουθούν οι Συντυδίες, <φατῶές> και <φατῶ̃ές> κατά Coutsougera και Georgiou (2014), <φακές> και <φακῶίες> κατά Παπαγγέλου (2001) κ.λπ. Για όλους αυτούς τους λόγους, επιλέξαμε να αποδίδουμε το απλό [tʃ] ως <τζ>. Μια άλλη απόκλιση από τη φωνητική πραγματικότητα ήταν και η επιλογή μας να αναπαριστούμε το συνιζανόμενο <ι> μετά από μεταφατνιακά σύμφωνα, εάν συντρέχει μορφοφωολογικός ή ετυμολογικός λόγος. Έτσι, σε αντίθεση με το σύστημα του Γιαγκουλλή (2014), ορθογραφούμε π.χ. τα [ʃonin] (=“χιόνι”), [aʎɔ̃ʒa] (=“δοχεία/πιατικά”) και [faʃʰ:es] (=“χτυπήματα”) ως <σιόνιν>, <αντζειά> και <φατῶίες> αντίστοιχα —και όχι ως <δόνιν>, <αντζά> και <φατῶές>.

Ενώ στα πιο πάνω σημεία επιλέξαμε μια πιο μορφοφωολογική/ετυμολογική ορθογράφηση, σε άλλα σημεία επιλέξαμε μια πιο φωνητική, διαφανή ορθογράφηση. Για παράδειγμα, τα μεταφατνιακά σύμφωνα τα αποδίδουμε αποκλειστικά με (δι)γραφήματα όπως <ῶ>, <τζ> κ.λπ., τα οποία, εάν τους αφαιρεθεί το διακριτικό (<̃>),

αναπαριστούν φατνιακά σύμφωνα. Δεν επιλέξαμε να ακολουθούμε την ετυμολογική/μορφοφωνολογική διάκριση ανάμεσα στα μεταφατνιακά που προέρχονται από φατνιακά και αυτά που προέρχονται από ραχιαία σύμφωνα: με άλλα λόγια, επιλέξαμε να μη διακρίνουμε ανάμεσα στο ⟨ίδια⟩ και το ⟨ψυχή⟩, αφού τα αποδίδουμε και τα δύο με ⟨ῥ⟩. Ένα άλλο σημείο της ορθογραφίας, το οποίο επιλέξαμε να αναπαριστούμε πιο φωνητικά, ήταν η γραφή ορισμένων αποτελεσμάτων συνίζησης: π.χ., η λέξη /xo'rafi̯a/ → [xo'rafca] (=“χωράφια”) ορθογραφείται ως ⟨χωράφκια⟩ και όχι ως ⟨χωράφια⟩, διότι θεωρούμε ότι οι ομιλήτριες και ομιλητές της κυπριακής έχουν επίγνωση πως προφέρουν ένα [c] σε αυτό το περιβάλλον. Και στην περίπτωση του /ku'ri̯a/ → [ku'rca] (=“κουπιά”), παρόλο που δεν υπάρχει ιδιαίτερη επίγνωση για την προφορά του [c], επιλέξαμε τη φωνητική ορθογράφηση ⟨κουπκιά⟩, διότι υπάρχει μια τάση στην εκδοτική παράδοση για αυτήν την ορθογράφηση.

Αυτές και άλλες πολλές ορθογραφικές επιλογές συνέθεσαν το σύστημα γραφής που ακολουθήσαμε στις Συντυσιές. Παρόλη την προσπάθεια για γλωσσολογική αρτιότητα, θεωρήσαμε σκόπιμο να ελέγξουμε εάν το προτεινόμενο σύστημα συμβαδίζει με τις τάσεις των φυσικών ομιλητριών και ομιλητών της κυπριακής, ακολουθώντας έτσι τις υποδείξεις της διεθνούς βιβλιογραφίας για έλεγχο της αποδεκτότητας και ευχρηστίας. Προς αυτόν τον σκοπό, σχεδιάσαμε και τρέξαμε δύο έρευνες, τα αποτελέσματα των οποίων δημοσιεύσαμε αργότερα ως Αρμοστή κ.ά. (2012) και Αρμοστής κ.ά. (2016). Στην πρώτη έρευνα χρησιμοποιήσαμε γραπτό ερωτηματολόγιο χωρισμένο σε τρία μέρη: στον προέλεγχο (pre-test), κυρίως έλεγχο και επανέλεγχο (post-test). Στον προέλεγχο ζητούσαμε στα άτομα που συμμετείχαν να ακούσουν 13 ηχογραφημένες προτάσεις στην κυπριακή και να τις καταγράψουν χειρόγραφα με όποιον τρόπο επιθυμούσαν. Στον κυρίως έλεγχο δώσαμε 84 ηχογραφημένες μεμονωμένες λέξεις και ζητήσαμε να επιλέξουν ανάμεσα σε συγκεκριμένες ορθογραφικές αναπαραστάσεις των λέξεων αυτών. Στον επανέλεγχο δώσαμε άλλες 8 ηχογραφημένες προτάσεις και ζητήσαμε και πάλι να τις καταγράψουν χειρόγραφα με όποιον τρόπο επιθυμούσαν. Στην έρευνα αυτή συμμετείχαν 155 εκπαιδευτικοί (119 γυναίκες και 36 άντρες) ηλικίας 26–57 ετών, εκ των οποίων 45 εργαζόνταν στην πρωτοβάθμια και 110 στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Σκοπός της έρευνας ήταν να εξετάσουμε τους τρόπους γραφής των μεταφατνιακών συμφώνων καθώς και του συνιζανόμενου /j/ μετά από τα σύμφωνα αυτά. Στο Αρμοστής κ.ά. (2016) εξετάστηκαν 18 ηχογραφημένες προτάσεις, οι οποίες έπρεπε να καταγραφούν χειρογράφως. Σε αυτήν την έρευνα συμμετείχαν 165 άτομα (141 γυναίκες και 24 άντρες) ηλικίας 26–57 ετών, εκ των οποίων 64 ήταν φοιτήτριες και 101 ήταν εκπαιδευτικοί (34 στην πρωτοβάθμια και 67 στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση). Σκοπός ήταν να εξεταστεί ο τρόπος γραπτής απόδοσης της συνίζησης σε διάφορα φωνολογικά περιβάλλοντα.

Τα αποτελέσματα έδειξαν πως από άποψη γραφηματολογίου, και στις δύο έρευνες χρησιμοποιήθηκε το ελληνικό γραφηματολόγιο για τη χειρόγραφη απόδοση των προτάσεων της κυπριακής. Αυτή η επιλογή μπορεί να είναι αυτονόητη, αλλά αποκτά σημασία στη βάση του γεγονότος ότι οι ομιλήτριες και ομιλητές της κυπριακής, παρόλο που δεν έχουν ιδιαίτερες έξεις στη χειρόγραφη αποτύπωση της διαλέκτου, τα νεαρότερα ιδίως άτομα έχουν τις τελευταίες δύο δεκαετίες ιδιαίτερη τριβή στην καθημερινή γραφή της διαλέκτου στην ηλεκτρονική επικοινωνία μέσω του ρομανικού γραφηματολογίου, δηλαδή των «Greeklish» όπως αποκαλούνται κοινώς

(Themistocleous, 2009). Παρόλα αυτά, η χρήση του ελληνικού γραφηματολογίου ήταν η αυτόματη επιλογή για τη συγκεκριμένη περίπτωση, ίσως επειδή τα «Greeklish» θεωρούνται ακατάλληλα για πρόταση συγκροτημένης γραφής της κυπριακής. Στο Αρμωστή κ.ά. (2012) διαπιστώθηκε πως ρομανικοί χαρακτήρες χρησιμοποιήθηκαν μόνο για την απόδοση των μεταφατνιακών συμφώνων σε ποσοστό 2% κατά μέσο όρο (4% στον προέλεγχο και 1% επανέλεγχο).

Όσον αφορά τη χρήση του διακριτικού (ΰ) για την απόδοση μεταφατνιακών συμφώνων, αυτή η χρήση επιλέχθηκε σε ποσοστό 57% κατά μέσο όρο: 8% στον προέλεγχο, 74% στον κυρίως έλεγχο και 25% στον επανέλεγχο. Με άλλα λόγια, ενώ στο πρώτο μέρος ελάχιστα διακριτικά χρησιμοποιήθηκαν, ίσως από άγνοια χρήσης τους, όταν στου κλειστού τύπου ερωτήσεις του κυρίως μέρους δόθηκε η επιλογή χρήσης του διακριτικού, σημειώθηκε σαφής προτίμησή του. Στον επανέλεγχο, όπου και πάλι οι ηχογραφημένες προτάσεις μπορούσαν να γραφτούν χωρίς περιορισμούς, η χρήση του διακριτικού ήταν 25%, κάτι που δείχνει επίδραση μάθησης λόγω της εισαγωγής του διακριτικού στον κυρίως έλεγχο, έστω κι αν δεν είχε γίνει οποιαδήποτε διδασκαλία ή υπόδειξη ότι αυτήν την επιλογή είχαμε προκρίνει στο προτεινόμενο σύστημά μας. Αυτός ο τριπλασιασμός των ποσοστών της χρήσης του από τον προέλεγχο στον επανέλεγχο δείχνει ότι το διακριτικό είναι κάτι που μπορεί να υιοθετηθεί ως σύμβαση από το κοινό —ιδίως μάλλον εάν διδαχθεί κιόλας.

Όσον αφορά τη γραφή των μεταφατνιακών με φωνητικό τρόπο (π.χ., <δ>) ή με μορφοφωολογικό/ετυμολογικό (π.χ., <δ> αλλά και <χ>), διαφάνηκε σαφής προτίμηση του φωνητικού τρόπου απόδοσης, αφού οι χαρακτήρες όπως <χ> (με ή χωρίς διακριτικό) χρησιμοποιήθηκαν σε ποσοστό 2% κατά μέσο όρο: 4% στον προέλεγχο, 1% στον κυρίως έλεγχο και 4% στον επανέλεγχο. Αυτό το αποτέλεσμα υποστηρίζει σαφώς την επιλογή μας να ακολουθήσουμε πιο φωνητική ορθογράφηση σε αυτό το σημείο.

Για τη γραφή του συνιζανόμενου /j/, το οποίο δεν προφέρεται μετά από μεταφατνιακά, η επιλογή μας να μην ακολουθήσουμε μια φωνητική αναπαράσταση υποστηρίχθηκε από τα αποτελέσματα της έρευνας, στην οποία προτιμήθηκε να γράφεται ένα <ι> (ή <ει>) μετά από μεταφατνιακά σύμφωνα σε ποσοστό 66% κατά μέσο όρο: 70% στον προέλεγχο, 65% στον κυρίως έλεγχο και 65% στον επανέλεγχο. Το <ι>/<ει> χρησιμοποιήθηκε κυρίως όταν φωνολογικά όντως υπήρχε συνίζηση (86%)· ακόμη όμως και αν δεν υπήρχε συνίζηση, όπως στη λέξη /'vukkes/ → ['vutʃ^h:es] (=“μάγουλα”), χρησιμοποιήθηκε ένα <ι> μετά το μεταφατνιακό σύμφωνο σε ποσοστό 54%. Αυτά τα αποτελέσματα δείχνουν πως είναι αντιδραστικό να μη γράφεται η συνίζηση μετά από μεταφατνιακά σύμφωνα, έστω κι αν δεν προφέρεται. Οπότε σε αυτό το σημείο, η επιλογή μας να ακολουθήσουμε μια πιο μορφοφωολογική/ετυμολογική ορθογράφηση υποστηρίζεται από τα αποτελέσματα —αν και αυτή η επιλογή επιβάλλει να μη γράφουμε <ι> όταν δεν υπάρχει συνίζηση, σε αντίθεση με το εύρημα πως στις μισές από αυτές τις περιπτώσεις είχε επιλεγεί η γραφή με <ι>.

Όσον αφορά τη γραφή της συνίζησης μετά από μη μεταφατνιακά σύμφωνα, τα αποτελέσματα των Αρμωστής κ.ά. (2016) έδειξαν μια σαφή προτίμηση για γραφή του φωνητικού αποτελέσματος της συνίζησης μετά από τα σύμφωνα /t/ (94%), /f/ (99%), /θ/ (96%), /ð/ (97%) και /r/ (99%): π.χ., το /θi̯os/ → [θcos] (=“θείος”) αποδόθηκε ως <θκειος> και όχι ως <θειος>. Σε αντίθεση με αυτά τα σύμφωνα, μετά από /m/ επιλέχθηκε η μορφοφωολογική ορθογράφηση σε ποσοστό 100%: π.χ., το /'m̩jalos/ → ['m̩jalos]

(=“μεγάλος”) αποδόθηκε ως <μιάλος> και όχι ως <μνιαός>. Αυτή η διαφοροποίηση ίσως έγκειται στο γεγονός πως η διάκριση στη γραφή ανάμεσα στο <θκειος> και <θειος> παραπέμπει στη διαφοροποιημένη φωνητική πραγμάτωση ανάμεσα στην κυπριακή και την ΚΝΕ: το μεν προφέρεται με [θc], ενώ το δε με [θc]· στην περίπτωση του /mi/ → [mi] όμως, δεν υπάρχει διαφορά στην προφορά ανάμεσα στην κυπριακή και την ΚΝΕ, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει λόγος να ξεχωρίσει στη γραφή μια «κυπριακή» προφορά. Στην περίπτωση της συνίζησης μετά από /p/ παρατηρήθηκε και πάλι μια ισχυρή προτίμηση (78%) για μορφοφωνολογική γραφή: π.χ., το /'rɪaso/ → ['pcaso] αποδόθηκε ως <πιάσω> και λιγότερο ως <πκιάσω>. Όπως υποστηρίζουμε στο Αρμოსτής κ.ά. (2016), αυτή η πιο μορφοφωνολογική ορθογράφηση οφείλεται στο γεγονός ότι ψυχολογολογικά οι ομιλήτριες και ομιλητές της κυπριακής δεν αντιλαμβάνονται ότι στην ΚΝΕ το αποτέλεσμα της συνίζησης /rɪ/ είναι [rc] και όχι [pc]. Αφού δεν γίνεται αντιληπτή η ξεχωριστή κυπριακή προφορά, δεν επιλέγεται να ορθογραφηθεί ξεχωριστά. Αυτό δεν υποστηρίζει την επιλογή μας στο πρόγραμμα Συντυσιές να αποδίδουμε τη συνίζηση αυτή πιο φωνητικά ως <πκι> (ή <πκει> / <πκοι> / <πκυ> αναλόγως). Ο λόγος για αυτή μας την προτίμηση ήταν το γεγονός ότι συνηθίζεται στη φιλολογικά επιμελημένη εκδοτική παράδοση. Αυτό συνάδει με το γεγονός ότι στην εν λόγω έρευνα τη φωνητική απόδοση του /rɪ/ → [rc] με <πκ> επέλεξαν άτομα που σπούδαζαν/είχαν σπουδάσει ελληνική φιλολογία (27%), ενώ άτομα άλλων ειδικοτήτων είχαν κάπως χαμηλότερη προτίμηση αυτής της ορθογράφησης (19%). Αυτό το εύρημα, καθώς και η ανάλυση της υποκείμενης λογικής για την προτίμηση από κάποιους/ες της πιο μορφοφωνολογικής απόδοσης του /rɪ/, αποτελούν σημαντικούς λόγους για αναθεώρηση του συστήματος γραφής που έχουμε εφαρμόσει στις Συντυσιές. Έτσι, στο λεξικογραφικό έργο CySlang (Συλλογικό, 2016), που ακολούθησε, αποδώσαμε τη συνίζηση /rɪ/ → [pc] χωρίς <κ>.

Τέλος, όσον αφορά τη γραφηματική διάκριση ανάμεσα στο απλό [tʃ] και μακρό [tʃ^h], αδημοσίευτη έρευνά μας παρέχει σαφείς ενδείξεις πως υπάρχει προτίμηση να αποδίδονται ως <τζ> και <τῶ> αντίστοιχα. Συγκεκριμένα, στην έρευνα αυτή ακολουθήσαμε τη μεθοδολογία που είχαμε ακολουθήσει στο Αρμოსτή κ.ά. (2012) και διερευνήσαμε μεταξύ άλλων και τη γραφή αυτών των δύο φθόγγων σε δείγμα 61 φοιτητριών. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως το απλό [tʃ] επιλέγηκε να αναπαρασταθεί ως <τζ> με ή χωρίς κάποιο διακριτικό (π.χ., ως <τζ> ή <τζ̣>) σε ποσοστό 89,5% έναντι της γραφής ως <τσ> με ή χωρίς κάποιο διακριτικό (π.χ., ως <τῶ> ή <τῶ̣>) η οποία επιλέγηκε σε ποσοστό 2,7%. Αυτό το χαμηλό ποσοστό οφείλεται στο γεγονός πως το διγράφημα <τῶ> (με ή χωρίς διακριτικό) χρησιμοποιήθηκε ως ο κατεξοχήν τρόπος αναπαράστασης του μακρού [tʃ^h] σε ποσοστό 88,9%. Αυτό το αποτέλεσμα φανερώνει πως, παρόλο που δεν υπάρχει τυποποίηση στη γραφή της κυπριακής, η γραφοφωνηματική αντιστοιχία ανάμεσα στα [tʃ] και <τζ> καθώς και στα [tʃ^h] και <τῶ> φαίνεται να είναι ψυχολογολογικά εμπεδωμένη. Έτσι, η φωνητική ανακρίβεια της απόδοσης του άηχου [tʃ] ως <τζ> μπορεί να αποτελεί απόκλιση από μια γλωσσολογικά ιδανική ορθογραφία που θα τηρούσε αυστηρά τις γραφοφωνηματικές αντιστοιχίες, αλλά λόγω της χρήσης και των προτιμήσεων του κόσμου, αυτή τελικά είναι η επιλογή που θα πρέπει να ακολουθηθεί.

Ένα τελευταίο σημείο που προέκυψε από τις τρεις πιο πάνω έρευνες ήταν το γεγονός ότι το συνδυαστικό *caron* (ˇ) που προτάθηκε ως διακριτικό για τη δήλωση των

μεταφατνιακών ήταν αποδεκτό. Παρόλα αυτά, στην ελεύθερη απόδοση της κυπριακής πριν παρουσιαστεί στα πειράματα η επιλογή της χρήσης του *caron*, χρησιμοποιήθηκε το συνδυαστικό *breve* (˘) σε ποσοστό ελαφρώς υψηλότερο από εκείνο του *caron*. Αυτό το γεγονός σε συνδυασμό με την άποψη που αποτυπώνεται στη βιβλιογραφία (Παπαδήμα & Καφαρίδου, 2008, 55) πως το *caron* θυμίζει γραφή σλαβικών γλωσσών, ίσως είναι ένδειξη πως η χρήση του *breve* έναντι του *caron* μπορεί να οδηγεί σε υψηλότερη αποδεκτότητα του προτεινόμενου συστήματος γραφής.

Με βάση τα ερευνητικά πορίσματα σε συνδυασμό με τις βασικές γραφογλωσσολογικές αρχές όπως παρουσιάστηκαν πιο πάνω, καταλήγουμε σε ένα συγκροτημένο αλλά και εφαρμόσιμο σύστημα γραφής. Ένας ακόμη παράγοντας που συμβάλλει στη δυνατότητα επιτυχούς εφαρμογής του προτεινόμενου συστήματος, όπως προαναφέρθηκε, είναι η τεχνολογική υποστήριξή του. Προς αυτόν τον σκοπό δημιουργήσαμε πληκτρολόγιο για περιβάλλοντα Windows, Mac και Linux, ώστε να παρέχουμε ευκολία πληκτρολόγησης. Οι χαρακτήρες που επιτρέπει το πληκτρολόγιο αυτό είναι όλοι συμβατοί με το πρότυπο Unicode, ώστε να μπορούν να διαβάζονται σε κάθε συσκευή. Στο πληκτρολόγιο προκρίναμε τη χρήση του συνδυαστικού *breve*, αν και παρέχουμε και την επιλογή χρήσης του *caron*. Μέσα από εμπειρική παρατήρηση, διαπιστώσαμε πως το πληκτρολόγιο αυτό χρησιμοποιείται ως έναν βαθμό στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για τη γραφή της κυπριακής.

Συμπεράσματα

Όπως διαφάνηκε τόσο από την παρουσίαση των θεωρητικών γραφογλωσσολογικών αρχών για τη δημιουργία ενός βέλτιστου συστήματος γραφής, όσο και από την εφαρμογή τους στη μελέτη περίπτωσης της κυπριακής, το όλο εγχείρημα κάθε άλλο από μονοδιάστατο και απλό είναι. Από θεωρητικής άποψης, σε αντίθεση με το τι μπορεί να πιστευτεί ευρέως, ένα γλωσσολογικά άρτιο σύστημα γραφής δεν ταυτίζεται απαραίτητα με το φωνητικό επίπεδο γλωσσικής αναπαράστασης: για παράδειγμα, δεν υπάρχει λόγος για τόσο ρηχή ορθογράφηση της συνίζησης π.χ. σε λέξεις όπως <μνοιάζω> ή <πεντακόσα> (αντί για <μοιάζω> και <πεντακόσια>). Αυτό δεν συνεπάγεται πως το σύστημα πρέπει να γίνει εντελώς μορφοφωνολογικό ή ετυμολογικό: για παράδειγμα, όπως φάνηκε και από την πειραματική διερεύνηση, η γραφή του ίδιου ήχου με διαφορετικά γραφήματα ανάλογα με την προέλευσή του (π.χ. του [ʃ] ως <σ> στο <ίδια> αλλά <χ> στο <νύχια>), δεν είναι προτιμητέα. Στην πραγματικότητα, πολύ δύσκολα ένα σύστημα γραφής μπορεί να αναπαριστά με απόλυτη συστηματικότητα μόνο ένα επίπεδο ανάλυσης. Μπορεί, για παράδειγμα, ακόμη και μέσα στην ίδια λέξη, π.χ. τη λέξη [ˈniʃa], να ακολουθείται ταυτόχρονα μια πιο φωνογραφική ορθογράφηση αναπαριστώντας το [ʃ] με <σ> και όχι με <χ>, αλλά και μια πιο μορφογραφική ορθογράφηση αναπαριστώντας το συνιζανόμενο /i/ ως <ι>, έστω και αν δεν προφέρεται. Το συμπέρασμα που προκύπτει είναι πως όποιο κριτήριο και αν επιλεγεί ως βάση ενός ορθογραφικού συστήματος, δεν μπορεί να εφαρμοστεί με απόλυτη ισχύ, διότι άλλοι δομικοί, ψυχογλωσσολογικοί αλλά και κοινωνιογλωσσολογικοί παράγοντες (όπως οι προτιμήσεις του κόσμου) μπορεί να δημιουργήσουν εξαιρέσεις και σύνθετες ορθογραφικές αρχές. Για παράδειγμα, στην περίπτωση της κυπριακής, παρόλο που η

αναπαράσταση του άηχου [tʃ] με το διγράφημα <τζ> είναι φωνητικά ανακριβής, είναι επιβεβλημένη λόγω της χρήσης.

Επομένως, το προφανές προαπαιτούμενο κριτήριο της γλωσσολογικής αρτιότητας ενός προτεινόμενου συστήματος γραφής θα πρέπει να εξισορροπείται με ζητήματα αποδοχής και ευχρηστίας. Ακόμη και σε καθαρά θεωρητικό επίπεδο, η δημιουργία ενός συστήματος γραφής μπορεί να διχάζει όσον αφορά τα προτεινόμενα γραφήματα, τον βαθμό μορφογραφίας, το ορθογραφικό βάθος κ.λπ. Ακόμη και αν η επιστημονική κοινότητα βρει τη χρυσή τομή ανάμεσα σε όλα αυτά τα θεωρητικά ζητήματα, εάν ο στόχος είναι να χρησιμοποιηθεί επιτυχώς το προτεινόμενο σύστημα γραφής από τη γλωσσική κοινότητα —ιδίως εάν συντρέχουν λόγοι βιωσιμότητας της γλώσσας—, το σύστημα γραφής θα πρέπει αν δοκιμαστεί όσον αφορά την αποδεκτότητα, ευκολία εκμάθησης καθώς και την ευχρηστία και την τεχνολογική του υποστήριξη.

Αναφορές

- Arvaniti, A. (2006). Linguistic practices in Cyprus and the emergence of Cypriot Standard Greek. *San Diego Linguistic Papers*, 2: 1–24.
- Cahill, M. & E. Karan (2008). Factors in designing effective orthographies for unwritten languages. *SIL Electronic Working Papers* 2008-001(001).
- Cahill, M. (2014). Non-linguistic factors in orthographies. In M. Cahill & K. Rice (eds.), *Developing orthographies for unwritten languages*. Dallas Texas: SIL International: 9–25.
- Coulmas, F. (2003). *Writing systems: An introduction to their linguistic analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coutsougera, P. & G. V. Georgiou (2014). An orthographic system for Cypriot Greek. In: M. Karyoleμου, F. H. Baider & M. Katsoyannou (eds.), *Actes du 30e Colloque international de linguistique fonctionnelle: Chypre, 18-21 octobre 2006*. Fernelmont: EME: 57–62.
- Daniels, P. & W. Bright (eds.) (1996) *The World's Writing Systems*. New York: Oxford University Press.
- Karyoleμου M. & P. Pavlou (2001). Language attitudes and assessment of salient variables in a bi-dialectal speech community. In J. M. Fontana and J. M. Fontana i Méndez (eds.), *Proceedings of the First International Conference on Language Variation in Europe (Inclavel)*. Barcelona (Spain): Universitat Pompeu Fabra: 110–120.
- Malone, S. (2004). *Manual for developing Literacy and Adult Education Programs in Minority Language Communities*. Bangkok: UNESCO.
- Rogers, H. (2005). *Writing systems: a linguistic approach*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Sampson, G. (1985). *Writing Systems*. Stanford: Stanford University Press.
- Smalley, W. (1964). How Shall I Write This Language? In W. Smalley et al. (eds.), *Orthography Studies: Articles on New Writing Systems. Helps for Translators* 6. London: United Bible Societies: 31–52.
- Themistocleous, C. (2009). Written Cypriot Greek in online chat: Usage and attitudes. In M. Baltazani (ed.), *Proceedings of the 8th International Conference on Greek Linguistics*. University of Ioannina, Greece: University of Ioannina: 473–488.

- Themistocleous, C. (2010) Writing in a non-standard Greek variety: Romanized Cypriot Greek in online chat. *Writing Systems Research*, 2 (2): 155–168.
- Tsiplakou, S., A. Paparavlou, P. Pavlou & M. Katsoyannou (2006). Levelling, koineization and their implications for bidialectism. In F. Hinskens (ed.), *Language Variation – European Perspectives. Selected Papers from the 3rd International Conference on Language Variation in Europe (ICLaVE 3), University of Amsterdam, 23–25 June 2005*. Amsterdam: John Benjamins: 265–276.
- Αρμოსτή, Σ., Μ. Κατσογιάννου, Κ. Χριστοδούλου & Χ. Θεμιστοκλέους (2012). Τάσεις των Κυπρίων ως προς τη γραπτή απόδοση των μεταφασιακών συμφώνων της κυπριακής. In Z. Gavriilidou, A. Efthymiou, E. Thomadaki & P. Kambakis-Vougiouklis (eds.), *Selected papers of the 10th International Conference of Greek Linguistics*. Komotini/Greece: Democritus University of Thrace: 663–678.
- Αρμოსτής, Σ. (2017). Η χρήση ετυμολογικών αποστρόφων στη γραφή της κυπριακής ελληνικής. *Μικροφιλολογικά*, 41: 62–65.
- Αρμოსτής, Σ., Μ. Κατσογιάννου & Κ. Χριστοδούλου (2016). Ορθογραφικές τάσεις σε μια μη τυποποιημένη ποικιλία: η απόδοση της συνίζησης στην Κυπριακή Ελληνική. In A. Ralli, N. Koutsoukos & S. Bompolas (eds.), *Proceedings of the 6th Modern Greek Dialects and Linguistic Theory Meeting*. Patras: University of Patras: 28–40.
- Γιαγκουλλής, Κ. Γ. (2009). *Θησαυρός κυπριακής διαλέκτου. Ερμηνευτικό, Ετυμολογικό, Φρασεολογικό και Ονοματολογικό Λεξικό της Μεσαιωνικής και Νεότερης Κυπριακής Διαλέκτου* (3η έκδοση βελτιωμένη, αναθεωρημένη και επαυξημένη). Λευκωσία: Theopress.
- Γιαγκουλλής, Κ. Γ. (2014). *Θησαυρός της μεσαιωνικής και νεότερης κυπριακής διαλέκτου. Ερμηνευτικός, Ετυμολογικός, Φρασεολογικός και Ονοματολογικός*. Λευκωσία: [χ.ε.].
- Κυπρή, Θ. (επιμ.) (1979). *Υλικά δια τὴν Σύνταξιν Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Κυπριακῆς Διαλέκτου, Μέρος Α΄, Γλωσσάριον Γεωργίου Λουκά*. Λευκωσία: Κέντρο Επιστημονικῶν Ἐρευνῶν Κύπρου.
- Λιασίδης, Π. (1933). *Τὰ φκιοῦρα τῆς καρκιᾶς μου*. Κύπρος: Μουσικοφιλολογικός και Φιλαθλητικός Σύλλογος Βαρωσίων.
- Λιασίδης, Π. (1937). *Ἡ Παραλλαγή τοῦ τζιαιροῦ*. Λευκωσία: χ.ε.
- Μενάρδος, Σ. (1884). Φωνητική τῆς διαλέκτου τῶν σημερινῶν Κυπρίων. *Ἀθηνᾶ*, 6: 145–173.
- Παπαγγέλου, Ρ. (2001). *Το κυπριακό ἰδίωμα: μέγα κυπρο-ελληνο-αγγλικό (και με λατινική ορολογία) λεξικό: ερμηνευτικό-ετυμολογικό-προφοράς-ορθῆς γραφῆς*. Αθήνα: Ἴωλκός.
- Παπαδήμα, Α. & Μ. Καφαρίδου (2008). Τυπογραφικές συμβάσεις για την οπτική απόδοση των ἤχων της Κυπριακῆς διαλέκτου. *Υφέν, Βήμα για την Τυπογραφία*, 7: 55–69.
- Πυλαρινός, Θε. & Γ. Παρασκευά-Χατζηκόστα (2011). *Πολυξένης Λοιζιάδος τα ἔργα*. Λευκωσία: Κέντρο Επιστημονικῶν Ἐρευνῶν.
- Σακελλάριος, Α. (1891). *Τὰ Κυπριακά: ἥτοι γεωγραφία, ἱστορία καὶ γλῶσσα τῆς νήσου Κύπρου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερα. Τόμος Β΄: Ἡ ἐν Κύπρῳ γλῶσσα*. Αθήνα: Τύποις καὶ ἀναλώμασι Π.Δ. Σακελλαρίου.

- Συλλογικό (2008). Βικιπριακά (ή γουικιπριακά). (Διαδικτυακό πληθοποριστικό λεξικό της κυπριακής). <http://wikipriaka.com/>.
- Συλλογικό (2011). Συντυσιές: Λεξιλογική βάση δεδομένων και συνθέτης φωνής της κυπριακής διαλέκτου. Πανεπιστήμιο Κύπρου. <http://lexcy.library.ucy.ac.cy/Lexicon.aspx>.
- Συλλογικό (2016). CySlang. (Διαδικτυακό πληθοποριστικό λεξικό της κυπριακής αργκό). <https://www.cyslang.com>.
- Χατζιωάννου, Κ. (1996). *Έτυμολογικό λεξικό της όμιλουμένης κυπριακής διαλέκτου: ιστορία, έρμηνεία και φωνητική τῶν λέξεων με τοπωνυμικό παράρτημα*. Λευκωσία: Ταμασός.